

A GAZDÁSZAT FOGALMA.

VII.

Eddigi fejtegetéseink * fonalán láttuk, hogy a felismert állandó életcélok, állandó feltételek megismerését és megszerzését követelik.

Arról is meggyőződünk, hogy az emberi életcélok concret feltételeinek megismerése és megszerzése: csak az emberi létezés concret kereteinek, a társadalomnak alakzatain belül valósulhat.

Az emberi életcélokat szintűgy, mint azok concret feltételeinek felismerését s ezeknek megszerzésére irányuló küzdelmet — a gazdaszatot: párhuzamosan s folytonos kölcsönhatásban tapasztaltuk haladni, az emberi létezés concret kereteinek fejlődésével és haladásával.

A mint az emberi létezés nagyobb, illetőleg folytonosabb időszakait határozó czélok megismerésének fejlődésében és haladásában, feltaláltuk azon czélok feltételeinek megszerzésére irányuló küzdelmet, a gazdaszati élet fejlődésének módszertani kulcsát: világos tudatára kellett jutnunk annak is, hogy az emberi létezés concret keretei, a társadalmi alakzatok is — az emberi életcélok és azok feltételei megismerésének, s utóbbiak megszerzésére irányuló küzdelmek kifejlődéséhez és haladásához képest, váltanak formát és tartalmat.

A társadalmi életformák és a gazdaszati fejlődés ezen organikus kölcsönhatásának vizsgálatában — egészen addig jutottunk: hogy a concret emberi létezés társadalmi kereteinek bizonyos fejlődési fokozatán, már nem elegendő a természet, az állatvilág egyedeiben rejlő erőinek meghódítása, illetőleg bizonyos földterületnek

* M. Philos. Szemle 1885. évi III. füzet.

az állattenyésztés gazdasági fokozatán csak ideiglenes használatbavétele mint legelő, már nem elégséges a concret társadalmi keret természeti szükségleteinek kielégítésére: hanem az emberi társadalom újabb küzdelmi formára kénytelen térni szemben a természeti világgal.

Ezen újabb küzdelmi formát: bizonyos határozott földterületnek, szinte egy bizonyos és határozott társadalmi keret részéről való állandó és folytonos meghódítása — képezi.

Ismételjük és hangsúlyozzuk — az egyénnek a modern oekonomikus elmélet szerint való állítólagos küzdelme: egy in concreto nem létező és lehetetlen abstractio! Az a gazdasági elmélet módszertani fejlődésének gyermekkorát jellemző Robinsonade — mely soká tartja fogva az ifjúkor képzelőtehetségét, s melyet csak a férfikorban megismert concret valóság űz vissza a testnélküli ábrándok és álomképek honába.

A concret valóságban nem az egyes én, — hanem az emberi létezés concret keretei, a társadalmi életformák, tehát bizonyos határozott társadalmi keretek — viszik végbe az emberi létezés, a föld természeti erőiben és anyagában rejlő további feltételeinek meghódítását.

Vagyis midőn egy concret társadalmi keret, egy törzs, egy nemzetiség annyira kibővül, hogy az állattenyésztés formájában nem képes már megszerezni az emberi létezés első feltételeit a tápanyagot, t. i. midőn az állattenyésztés gazdasági életformájának alapul szolgáló bőséges legelőterület, a népesség növekedésével szinte folyton szaporodó állatállomány számára, már nem szolgáltat megfelelő mennyiségű tápanyagot: új küzdelmi módszerre tér át a concret ember, szemben a természeti világgal.

Láttuk eddig, hogy az emberi céltudat kifejlődésével párhuzamosan haladt volt a concret ember, a pillanatnyi célok pillanatnyi feltételeinek megismerésétől és megszerzésétől, vagyis az egy napi tápanyag-szerzés — a vadászat és halászat occupatorius gazdasági módszerétől: az emberi létezés nagyobb időszakait határozó állandóbb célok, állandóbb feltételeinek megismeréséig és megszerzéséig — t. i. nagyobb időszakra elégséges tápanyagnak, az állat megszélesítése és ápolása által való biztosításáig, az állattenyésztés gazdasági módszeréig.

Meggyőződünk ezen fejlődési folyamat fejtegetése közben arról is, hogy a tekintély és traditio azon concret tényezők, melyek érvényesülése nélkül — az emberi természet concret valódiságának megfelelő megoldást nem lehetni.

Miben állhat ezek alapján az ember a természeti világgal szemben, létezése további feltételeinek kivívására és biztosítására irányuló küzdelmének, vagyis gazdasági életének — további formája? . . .

Ennek megoldását keresve, egy előtérbe nyomuló mozzanatnak jelzésére kell térnünk.

Eddig a gazdasági élet lényegét, leginkább csakis az emberi ségnek a természeti világgal szemben folytatott küzdelmében kerestük és találtuk; csakis a természeti világ erőinek és anyagának meghódításaként fogtuk fel, — melynél a concret emberi létezés természeti keretei — egymással szemben még biztosítékok létesítéséről nem gondoskodnak, miután az emberi létezés concret keretei egymás mellett akadálytalanul folytathatják még a természeti világ elleni harcot.

Ezen concret tünemény adja meg annak magyarázatát, hogy a vallási, jogi és gazdasági tekintély, valamint ezek által fentartott szabályok: még a concret létezési keretekben el nem választva, hanem egymással egybekötve jelentkeznek.

A társadalmi életrend szabványai, az életviszonyok egyszerűsége folytán: még csak egyetlen összefüggő, alkatrészeiben még szervezetileg meg nem különböztetett egésznek képeznek.

Ezen concret tény nyújtja a legékesszólóbb bizonyítékot azon abstractiók ellenében, mely vallás és jog, ezek és a gazdaság *alapelvei* között minden összefüggést tagadva: majd az «egyen», illetőleg «ész»-ből, majd a «természet»-ből indulnak ki s úgy abstrahálnak in concreto nem létezett és nem létező «törvényeket».

És ezen vád nemcsak a mult század s a jelen első évtizedeinek metaphysikusait illeti, nemcsak ezeket kell abstract ideológiával vádolnunk; — hanem — sőt még súlyosabban nehezedik a vád, a francia positivismus és az angol sotiologia modern theoretikusaira!

Mert igaz ugyan, hogy a metaphysikusok nem ismerték fel in concreto az erkölcsi, jogi és gazdasági világ eszméinek összefüggését, s ennek concret megismerésére éppen a francia positivismus és

az angol sotiologia juttatott minket; de a concret életviszonyok physiológiájának kutatását tűzve ki czélul ezen iskolák: épp oly meddő ideologikus végletekbe estek, miként előttük a metaphysikusok!

A metaphysikai abstractiók idealis tartalmával szemben, épp oly erőszakolt spekulatív dedukciók mellett állították ellentétbe a concret természeti világot: miként azt előbb ellenkező irányban a metaphysikusok tették.

Sőt bátran állithatjuk, hogy a metaphysikai speculatio pythikus homályu irmodorban tetszelgő nagymesterét Hegelt, még felül is multák napjaink positivistái és sotiologjai. Ugy hogy teljes joggal mondhatjuk: az egyik véglet felidézte a másikat.

Mindkét párt közös jellemvonását képezi az, hogy nem érti meg az erkölcsi és természeti világ organikus egységét. A metaphysikusok az erkölcsi világ idealis egységének eszméjében azonosítják a két világot, míg a modern positivisták és sotiologusok ismét ellenkezőleg a természeti világ egységének abstract eszméjében azonosítják az erkölcsi világot a természeti világgal.

Mindkét pártnál hiányzik az organikus egység magasabb fogalma, melyen belül két külön egység létezhet egymás mellett, illetőleg egymással egybefűzve egy magasabb egységben, a nélkül, hogy sajátos misége csorbulást szenvedne.

Ezen magasabb kapcsolatot mi az egységesség fogalmába foglaljuk, s azt szemben az azonosság, egészen más tartalmat magában záró fogalmával, a leghatározottabban megkülönböztetendőnek tartjuk.

Az erkölcsi és természeti világ, valamint a vallás, jog és gazdaság világa tehát szinte egységes, de nem azonos.

Az emberi létezés concret kereteinek, a vérségi kötelék szűk korlátait még meg nem haladott fejlődési fokozatán — mint azt már előbb láttuk — in concreto is egységes a vallási, jogi és gazdasági tekintély és tradíció, egységesek, sőt majdnem azonosak ezek életrendi szabályai.

A concret létezési keretek érintkezése egymással, még szintén azon elvek sanctiója alatt áll, a még kevésbé kifejlett érintkezés a hármasság életrendi szabványokat el nem választva, mutató szertartások mellett történik. Minélfogva a gazdasági élet küzdelmi módszere: azt még a vérségi kötelék által képezett concret kereteken belül —

csakis a természeti világ tényezőivel szemben a családi tekintély és tradíció vezetése mellett — végbemenő életfolyamatnak mutatja.

Az egymással érintkező concret keretek tehát, a természeti világgal szemben folytatott közös küzdelemben csak egymás mellé s nem egymás ellen juthatnak még.

Midőn azonban a concret létezési keretek már annyira kibővülnek, hogy egyrészt a vérségi kötelék közvetlenségének hatásai eltompulnak, másrészt pedig az állattenyésztés gazdasági módszerének formájában, már nem szerezhetők meg a concret létezési keretek fentartására, s további fejlődésének biztosítására szolgáló természeti feltételek: az új küzdelmi módszerre való átmenet korszaka, egy új intézmény nélkülözhetlenségét mutatja ki.

Az intézmény fogalmát illetőleg tudjuk, hogy az a fejlődést, vagyis a cél a rendeltetés elérésének alaki feltételeit: garantiáit magában foglaló szervezet.

Az új, haladó gazdasági módszerre való átmenetkor, t. i. azon felmerülő mozzanat, hogy a concret létezési keretek már nem állanak egymással oly közvetlen viszonyban, mint a fejlődésnek kezdetén; hogy a létezés feltételeinek kivívása közben már nem annyira egymás mellett, mint inkább egymás ellen kell küzdeniük: a további fejlődés és haladás formai biztosítékainak szükségét állítja elénk.

Vagyis az új gazdasági módszer: a concret létezési keretek további fejlődését és haladását biztosító szervezeteket követel.

Minélfogva a concret létezési kereteket oly nemzeti kapcsolatba kell hozni az új gazdasági módszer alapját képező természeti tényezőkkel, hogy azok ne csak egymás mellett, hanem egymás ellenében is fenállhassanak, sőt a további fejlődés és haladás alaki feltételeit se nélkülözzék!

S ezen nagy intézményt a földtulajdon képezi.

Ennek genetikus fejlődési menete azonban nem olyan egyszerű, a mint az — első tekintetre látszik.

Az ember concret létezési keretei, — tehát nem az egyes én — a természeti világ erőinek további meghódítására kényszerülván, miután az addig legelőként használt földterület korlátlan feleslegben, — a létezési keretek kibővülése folytán — többé nem kínálkozik: magával az általuk lakott földterülettel kénytelenek első sorban határozott kapcsolatba lépni.

Az első lépés ezen úton, — a többé korlátlan mennyiségben nem kinálkozó földterületnek határozott megjelölése a concret létezési keretek által, — vagyis a határok megállapítása, melyek a rendelkezésre meglevő terület mennyiségét, kiterjedését jelölik meg.

Ezen funkció a vallási tekintély sanctiója mellett megy végbe. A határkövek és dombok: vallásilag megszentelt helyek és dolgok, — mit az erkölcsi eszmék egységes természete indokol. Vallás és jog, első funkcióikban, in concreto, is el nem választva mutatkoznak: ez által bizonyítva azon egységességet, melyet fentebb tárgyaltunk.

Az így concret társadalmi keretenként külön-külön elhatárolt földterület által, létesül az állandó és folytonos fejlődést biztosító állandó kapcsolat, a földterület és a concret társadalmi keretek között, melyet a földtulajdon intézményében ismerünk.

A földtulajdon, a földbirtok intézményében találják meg az emberiség concret létezési keretei, a concret garantíát arra nézve: hogy egyrészt a természeti világgal folytatott további küzdelem, a fejlődés újabb és újabb feltételeinek kivívásánál sikeres lesz; másrészt pedig, hogy a concret létezési keretek egymás mellett továbbra is megtalálják közös életcéljaik felismeréséből eredő magasabb egységnek tudatát, a mely megakadályozza azt, hogy az emberi létezés concret keretei, magasabb egység felé haladó rendeltetésükkel ellentétben — egymás ellen támadjanak.

S ezen concret garantia nyomja reá az új küzdelmi módszerre azon ismérvet, mely annak minden legkisebb részleteiben kifejezésre jut: a gazdasági, s a vele organikus kapcsolatban levő társadalmi fejlődésnek földhözköttöttségét.

Ez minden emberi társadalomnak középkora, melyet midőn uralkodó jogrenddé lesz: feudalismus név alatt ismer a jogtörténelem.

A további gazdasági fejlődésnek ezen küzdelmi módszere tehát nem abban birja lényeges ismérvét, hogy a pásztorélet társadalmi fokozatán uralkodott állattenyésztés gazdasági formájából — földmívelés lesz; — nem, ez az organikus fejlődés eszméjével ellenkeznék. Mert hiszen, valamint az állattenyésztés gazdasági életformájánál megvolt, és bizonyára létezett földmívelés is: úgy a további haladó fejlődési fokozatnál sem szűnik meg az állattenyésztés.

Itt vissza kell nyulnunk az elébb kifejtett alaptételekre. Meggyőződöttünk arról, hogy az ember nem anyaga, hanem határozó alanya azon küzdelemnek, mely a természeti világ erőit és anyagát, az emberi életcélok szolgálatába hajtja. Meggyőződöttünk, hogy ezen küzdelem: a tekintély vezetése, és a traditio iskolája, valamint a concret létezési keretek — család, nemzetség — a fejlődést biztosító intézményei nélkül, in concreto nem is képzelhető.

Ezen mellőzhetlen concret életviszonyok szemmeltartásával tebát, — oda fogalmazhatjuk az új küzdelmi módszer *lényegét*: hogy a természeti világ erőinek és anyagának további meghódítása, bizonyos határozott földterülethez kapcsolt tekintély vezetése, bizonyos területhez fűzött traditio iskolája mellett, a szinte bizonyos határozott területtel egybefüggő concret létezési kereteken belül — megy végbe.

Megnyervén ez által a gazdasági élet ezen további fokozatának módszertani kulcsát: világossá lesz előttünk a concret fejlődés menete.

A határozott területhez fűzött concret létezési keretek, — az általuk megszállott földterületben rejlő természeti erőt és anyagot igyekeznek életcéljaik szolgálatába vonni; vagyis a földet állandóbb anyagszolgáltatásra kényszeríteni az állandóbb megmunkálás által.

Tudjuk, hogy a pásztorélet társadalmi fokozatán, a csak ideiglenesen megszállott földterület, szinte csak ideiglenes anyagszolgáltatást nyújtott a legelő formájában. A haladás tehát abban rejlik, hogy a földbirtok intézménye mellett állandóan megszállott földterület, állandó anyagszolgáltatásra hajtatik a földmivelés formájában, s megszületik a *mezőgazdaság*.

A természetnek a földben rejlő erői, a növényvilág formájában nyújtják azon anyagot, mely az emberi életcélok szolgálatában nyers anyagból javvá, vagyis az életcélok feltételeinek szolgáltatására alkalmas dologgá lesz alakítva. Miből következik, hogy a természeti erők haladó meghódítása által megszerzett természeti anyag szaporodásával: haladnia kell, — ezen anyag, az emberi életcéloknak megfelelő — átalakításának, az iparnak is.

A természet erőinek haladó meghódítása, az anyagot is mind nagyobb mérvben bocsátja a haladó ember rendelkezése alá.

Az életcéljainak napról-napra teljesebb tudatára ébredő ember, megismervén s ezzel egyuttal meg is hódítván a természeti világ

erőit, ezen erők hatányait szabályozó törvényeket: mindinkább kiterjeszti uralmát a természeti világ anyaga felett is, — azt mindinkább céljai szolgálatába vonni törekszik.

Az anyag, az emberi életcélok szolgálatába való vonásának folyamatát: az ipar fogalmába foglaltuk volt, — magát pedig az arra irányuló emberi cselekvőséget, a munka nevezetébe zártuk.

Az anyagkészlet bővülésével tápot nyer azon közvetlen emberi cselekvőség is, mely az anyagot az emberi életcélok szolgálatára alkalmassá teszi, vagyis az iparosmunka.

Ennek működési terét természetszerűleg a földhöz kötött concret létezési keretek képezik.

Tehát első sorban a legegyszerűbb concret kereteken, a «ház-közösségeken» — vagyis a vérségi kötelékekkel egybefűzött, s földhöz kötött társadalmi körön belül: a — már a korábbi fejlődési fokozaton is megvolt — házi-ipar nyer bővebb kifejlődést; másodsorban pedig az emberi létezés azon magasabb concret keretein belül, melyek a vérségi kötelék vagy harczi erények kitünősége folytán, az uralkodó tekintély viselői: lesznek egyes tagok a nagy mérvben összegyűlő természeti nyers anyag átalakításával megbízva.

Ezekből világos, hogy az iparos munka, — miután a vérségi köteléken alapuló concret társadalmi keretek védszárnyai alatt kezdte meg fejlődésének pályáját az első lépéseket: további haladását a földhöz kötött társadalmi kereteken, azoknak a fejlődését garantizáló intézményein belül — viszi végbe.

Miután tudjuk, hogy általán véve az ember határozó alanya a gazdasági élet folyamatának: természetszerű következmény, hogy az ipar ezen fejlődési fokozatán, a földhöz kötött tekintély foly be határozólag az iparos munka szervezetére, a munkaszervezet két organikus tagozatára, — vagyis a munkafelosztásra és munkaegyesítésre.

De minekután másrészt ismét arról is meggyőződünk, hogy a tekintély vezetésén kívül, — úgy általán véve a gazdasági élet működése, mint különösen az iparos munka is, — fejlődésének biztosításához a szervezeti garantiákra van utalva: azt is hangsúlyoznunk kell, hogy a földhöz kötött társadalom keretein belül is, szervezeti biztosítékokra van szüksége az iparos munkának.

Az első szervezeti biztosítékot már felismertük magukban az általános concret társadalmi keretekben.

Azonban, a mint a társadalmi keretek kibővülnek, s ezen kibővülés következtében az egyes tagoknak egymáshoz, illetőleg a közös társadalmi kerethez való kapcsolata meglazul: beáll azon concret követelmény, hogy az iparos munka is különös szervezeti garantiákat szerezzen.

A társadalmi és gazdasági fejlődésnek a földhöz fűződésével, t. i. a társadalmi keretek bizonyos fejlődése veszi kezdetét, mely a helyi kötelek «községek» keletkezésére vezet, — még pedig két irányban.

Fentebb láttuk, hogy azon concret keretek, melyeknél ezen fokozaton is túlnyomó mértékben marad fenn a vérségi kötelék befolyása: házközösségek intézményeivé fejlődnek. Azonban oly concret keretek, melyeknél a vérségi kötelék befolyása nem oly mélyreható: a határoknak fentebb leírt megállapításával megalakult földbirtok szomszédos fekvése, ezen szomszédos fekvésből folyó érdekközösség által, magasabb társadalmi keret létesítésére lesznek vezetve, — s megszületnek a helyi köteleken alapuló concret keretek, a községek.

A községek létesülésének concret alapját tehát, az egymással határos földbirtokból eredő közös gazdasági életcélok képezik.

Ezen gazdasági életcél: a földművelés, a mezőgazdaság sikerebb üzése képezi, úgy hogy a községekben nem láthatunk mást, mint a földművelés, a mezőgazdaság fejlődését garantírozni hivatott intézményeket.

A concret társadalmi kereteknek, a helyi kötelék alapján való fejlődése másik irányát — a városok képezik.

Mint fentebb láttuk, a szaporodó anyag átalakításával, az uralkodó magasabb concret létezési keretekben, — egyes tagok lettek megbízva, kik azon kereteken belül uralkodó tekintély vezetése alatt üzik a természeti nyers anyag átalakítását, vagyis az iparos munkát.

A mint a concret létezési keretek kibővülésével, az iparos munkát üző társadalmi elemek megszorodnak: közös életcéljaik valóztatásának biztosítására, az illető concret társadalmi keretben uralkodó tekintély engedelmevel, illetőleg beleegyezésével, az egy helyen, — egy úr területén való lakás helyi kötelek alapján, — külön társadalmi keretté alakulnak.

Ezen társadalmi keretet a városok képezik, melyek történelmi keletkezését: — a területi főhatalom által adott engedélyek, a «privilegiumok» magyarázzák.

Világos ezekből, hogy a miként fentebb a községekben, a mezőgazdaság fejlődését biztosító intézményeket ismertük fel: úgy a városokban sem láthatunk mást, mint az iparos munka fejlődését garantírozó intézményeket.

De az emberi társadalom középkorában, nemcsak a közvetlen és általános gazdasági foglalkozások, a földművelés és ipar védelmére látunk fejlődést garantírozó intézményeket képződni: hanem a konkrét létezési keretek, a konkrét társadalmi életcélok mind-egyikét, földhöz kötött állandó szervezetekbe tapasztaljuk jutni.

Már a vérségi köteléken alapuló első konkrét létezési keretek, a családok is — állandó földhöz kötött intézmény — az ugynevezett «ősiség» formájába alakulnak, hogy jövő fejlődésüket ellenséges hatályok ellen biztosítsák.

Úgy a gazdasági élet két nagy osztályát, a földművelést és ipart körülzáró két nagy intézményen, a községeken és városokon belül is, a fejlődés haladásával kiemelkedő különös gazdasági életcélok: ismét külön intézményeket teremtenek meg, fejlődésük biztosítására.

A földművelés fejlődését garantírozó intézményeken, a községeken belül: a társadalom középkorában, ezen fejlődési irányzatnak csakis első csiráit látjuk napvilágra jutni, csakis kivételesen kedvező viszonyok között tapasztalunk ez irányban, gyümölcsöző eredményes kifejlődést.

Ugyanis a földművelést kizárólagosan üző konkrét társadalmi keretek kapcsolata a földterülethez, a terület felett uralkodó tekintélyhez, annyira közvetlen és szoros: hogy azon kapcsolaton — a fejlődés rendes menetében — maguk az illető társadalmi tényezők, egyrészt nem akarnak, másrészt nem képe-ek tágítani.

A köztekintélyt s azzal járó közhatalmat viselő és kezelő társadalmi tényezők természetszerű önzése gátolja azt, hogy azon kapcsolaton tágítsanak, — másrészt pedig maguk az alárendelt társadalmi elemek, — saját erejükből nem képesek az őket lenyűgöző köteléket meglazítani.

Csak akkor és ott, hol a társadalmi közhatalom szervezete — az államélet — oly irányban fejlődik, hogy már korán szerzi

meg egy concret társadalmi keret — család vagy nemzetség — vérségbeli vagy harczbéli kitünősége, a központi hatalmat, s bir elég erővel és erélylyel annak kizárólagos és közvetlen érvényt szer-zni: történhetik az meg, hogy a földműveléssel toglalkozó alsó társadalmi keretek, a központi hatalom segélyére támaszkodva, tágíthatnak az őket a földterülethez, illetőleg annak urához fűző szoros kapcsolaton. Ezen fejlődési folyamat mellett a földműveléssel foglalkozó társadalmi réteg, a közbirtokos osztály, az államjog által jogvédelemmel körülvett szervezetté «renddé» emelkedik, s részes az állami közszabadságban, vagyis az államjogilag garantirozott, háborítlan gazdasági fejlődésben.

Rendesen azonban oda irányul a fejlődési irányzat, illetőleg azon fokozaton maradt meg, hogy a földművelési munkaszervezet, a területet tulajdonul biró társadalmi réteg által lett úgy megállapítva: miszerint első sorban csakis az uralkodó társadalmi keretek — «a rend» — gazdasági érdekei biztosíttassanak.

Ezen természetszerű egoismus szülte azt, hogy a mennyiben a felemelkedett központi államhatalom által nem korlátoztatott: a munkaszervezet vagyis a munka felosztás és egyesítés a földművelés terén, kizárólag az uralkodó társadalmi keretek hatalmi érdekein k szolgálatába került, s az alsó, a tulajdonképeni földműves-munkát üző társadalmi elemek kizsákmányolását biztosító szervezetté süllyedt.

Ez a földművelési munkaszervezetnek s az — annak jármában nyögő földművelő társadalmi kereteknek állapota Európában — egészen a francia forradalomig, illetőleg 1848-ig!

Pedig szemebetünő elvi és gyakorlati követelmény az, hogy a földművelési munka szervezetének úgy kell rendezve lenni, miszerint a fejlődés és haladás intézményes biztosítékaiban, egészen a legalsóbb fokozatig részestüljenek, a földművelést üző társadalmi keretek.

Tehát állandó intézményekre van szükség, melyek a földműves-munkát üző társadalmi keretek háborítlan fejlődését garantirozzák, azokat az uralkodó társadalmi keretek által való kizsákmányolástól egyrészt, — s a gazdasági élet küzdelmeinek esélyei között való megsemmisüléstől — másrészt, megvédjék.

Az intézményes garantiáknak ezekből folyólag — két irányba kell védelmezőleg hatni a földműves-munkát üző társadalmi keretekre: először is oly szervezeti biztosítékokkal kell a földművelés

munkaszervezetet, tehát a munkafelosztást és — egyesítést formailag megállapítani, melyek megakadályozzák, az uralkodó társadalmi keretek önzésének kizárólagos uralomra való jutását; — másodsor pedig magukat a földmives-munkát űző társadalmi elemeket kell oly állandó intézmények kereteibe elhelyezni: a melyek védszárnyai alatt védve legyenek, a gazdasági élet küzdelmeinek, — esetleg megsemmisítéssel fenyegető csapásai ellenében.

Nem a megélést kell állandó intézményekkel biztosítani, — hanem igenis a *megélhetést!* Ez a modern emberiség elé megoldásra tűzött nagy problema, melyet a korunkban óriási méretekben kifejlődött közlekedés és forgalom folytán — óriási mértékben növekedett küzdelmi esélyekkel szemben, még ezen század folyamán meg kell oldanunk!!

Mert ne áltassuk magunkat -- a veszély óriási! — de talán épp azért közel is van a megoldás órája!

Az emberiség mindig sulyos katastrophák iskolájában tanulta megismerni új haladásának tényezőit és eszközeit!

S ha már állapotaink vészteljes hiányainak tudatára ébredtünk, a tettek mezejére szóllít a közelgő fergeg!

A modern emberiség mezőgazdászata óriási válságba került, melynek forrását rövidlátó gondolkodók -- Amerikában keresik!... mintha nem a mi saját állapotaink otthon képeznék azon Pandora-szelenczét, melyből a fenyegető veszedelmek sorozata származik!

Nem az «amerikai verseny» idézte elő Európában az óriási mezőgazdasági válságot, — hanem korunk fejlődésének, minden átmeneti korszakot jellemző — azon állapota, hogy az elmúlt korszak gazdasági fejlődését garantírozó állandó intézmények már eltávolítottak, — de az új korszak fejlődésének biztosítására, még nem lettek megfelelő új intézmények szervezve.

A mezőgazdaszat küzdelmi módszere természetszerűleg követeli meg az állandóságot, mint fejlődését biztosító feltételt.

Ezen feltétel megszerzésére, a mezőgazdaszat alapjául szolgáló földbirtokot kell oly intézményes garantiákkal körülvennünk, melyek a modern forgalmi élet esélyei között is garantírozzák a mezőgazdaszat sikeres üzésének nélkülözhetlen feltételét, — az állandóságot.

A mezőgazdaszat azon nélkülözhetetlen feltételének hiánya, a modern forgalmi élet sűrűn fenyegető veszélyei között képezi azon

Pandora-szelenczét, melyből a mezőgazdászati fenyegető veszedelmek napjainkban származnak.

S a veszedelem ezen forrásának megismerése, megjelöli egyuttal azon utat és módot is, — melyen és mely által a fenyegető veszélyeket nemcsak elháríthatjuk, hanem a jövő fejlődésnek és haladásnak feltételeit is megalapíthatjuk és biztosíthatjuk.

Már fentebb felismertük, hogy a mezőgazdászati foglalkozás különösen két irányban lesz fejlődésében fenyegetve, — tudniillik: első sorban a munkaszervezet oly megállapodása által, mely az uralkodó társadalmi réteg önzését engedi kizárólagos uralomra kerülni; — másod sorban pedig a mezőgazdászati üző társadalmi keretek szervezetének olyan állapota által, — mely nem képes védelmet nyújtani a gazdászati élet küzdelmeinek esélyei között.

A munkaszervezet és a társadalom földmivelést üző concret kereteinek szervezete tehát az, a melyen belül az állandóság feltételeit meg kell teremtenünk.

Láttuk, hogy az elmúlt korszak mezőgazdászati munkaszervezetének alapelvét, az uralkodó társadalmi tekintélyt viselő társadalmi rétegek határozó vezetése képezte — az alsó rétegek közreműködésének kizárásával — tehát az uralkodó társadalmi keretek korlátlan gazdászati autokrátiája.

Az uralkodó társadalmi keretek ezen gazdászati autokrátiája, mely az emberi társadalom középkorában — a vérségi kötelék behatása alatt — még a családfői uralom patriarchalis kedélyessége által enyhített: a társadalmi fejlődés haladtával kitáguló társadalmi concret keretekben mindkevésbé érvényesülő vérségi kötelék enyhítő befolyása hiányában, — az új-korban felébredt antik individualismus szellemének («romanismus») behatása alatt, — rideg és önző gazdasági autokrátiává fejlődött, melynek csak a franczia forradalom romboló vihara vetett véget.

De másrészt napjaink, szemünk előtt lefolyó fejleményei meggyőztek minket arról is, — hogy azon önző gazdasági autokrátiát megtestesítő concret társadalmi szervezet szétrombolásával, — nyert ugyan a társadalmi fejlődés szabadságot, — de elvesztett egy biztosítékot!

S ezen utóbbinak hiánya, fokozott mértékben lesz érezhetővé: a felszabadult fejlődés folytán megsokszorosodott küzdelmi esélyek közepette.

Szabadság és intézményes biztosíték tehát azon két követelmény, melynek a mezőgazdasági munkaszervezet megalkotásánál, megtestesülést kell szerezniük.

Ezen cél valósításához előképet lelünk a társadalmi közhatalom, az állam fejlődésében: hol az autokratikus egyeduraltat alkotmányos monarchiává, -- vagyis a társadalmi kereteket az uralkodó társadalmi tekintély mellett, hasonrangú tényezővé -- látjuk alakulni.

Ugyanis a concret társadalmi keretek saját különös életcéljaik tudatára ébredvén, külön társadalmi alanyokként kezdik érezni magukat a társadalmi közhatalom szervezetében, s ennek érzetében vívják ki concret társadalmi céljaik érvényesülésének megvédését, a társadalom közhatalmi szervezetének rendjében.

De ugyancsak napjaink fejleményei beigazolták, hogy míg a concret társadalmi keretek felébredt alanyi érzete, kizárólag a közhatalmi szervezet rendjének formai befolyásolásában keresi törekvéseinek célját: a társadalmi fejlődésnek csak kétes becű biztosítékait szerzi meg; vagyis, hogy az álladalmi szabadságot megvalósító közhatalmi szervezet mellett, a legridegebb gazdasági autokratia kerülhet uralomra, illetőleg maradhat meg háborítlanul.

A míg tehát álladalmi szabadság van csak, gazdasági szabadság nélkül: nem valósulhat meg a szabadság valódi megtestesülése, -- a concret társadalmi szabadság.

Ez csakis akkor valósulhat, midőn a concret társadalmi keretek, a társadalmi közhatalom szervezetére azon concret célból érvényesíthetik befolyásukat, hogy a munkaszervezet alakulását határozzák s annak egyoldalú elfajulását akadályozzák meg.

Ennek -- a modern alkotmányfejlődés folyamatában -- első megtestesülését, az érdekképviselet rendszerében látjuk, mely rendszer értelmében, tudniillik nem képzelt fictiv jogok, hanem concret társadalmi érdekek alapján alakul, a közhatalmi szervezet működését befolyásolni hivatott képviselet.

S ezen fejlődési folyamat megállapodásával, egyuttal a másik nagy követelmény is valósuláshoz jut.

Midőn t. i. a concret társadalmi szabadság az érdekképviselet formájában érvényesül: a concret társadalmi keretek szervezetét is bizonyos határozott formába indítja alakulni.

Ezen — az érdekképviselőt célja által határozott formája a társadalmi kereteknek: azokat intézményekké avatja, miben a biztosíték lesz a szabadság mellé megszerezve.

Íme megnyertük a mezőgazdasági munkaszervezetet, valamint a társadalom földmivelést űző concret keretei szervezetének — azon rendszerét, melynek alkalmazása által megszerezhetjük a mezőgazdaságat sikeres üzésének nélkülözhetetlen feltételét — az állandóságot.

A modern emberiségnek végre — napjaink válságos állapotai között, annak öntudatára kellett ébrednie, hogy a mezőgazdaságat nem a világpiac számára, hanem a legközelebbi concret társadalmi keretek közvetlen szükségleteinek fedezésére — termelő gazdasági foglalkozás; hogy a közhatalmi szervezettel egybefűzött társadalmi keretek, — az államok concret érdeke: nagyobb súlylyal kell hogy bírjon, — mint a «világpiac» fictív abstractójának fictív igényei! — abstract doktrinák által dogmaként hirdetett «világforgalom» — «világverseny-szabadság»-nak fictív érdekei!!

Végre be kellett azt a modern emberiségnek látnia, hogy a mezőgazdaságnak nem szabad egy — a világforgalom és verseny esélyei által folyton befolyásolt és fenyegetett harcznak lennie, hanem vissza kell térnie létele alapjaihoz, vagyis az agyaföldlöz, és az ahhoz fűződő társadalmi tekintély és társadalmi traditio állandó kapcsolataihoz!

És éltet minket a remény, hogy a modern emberiség meg is fogja találni — az öntudatára jutott veszedelmek között — a kibontakozás útját.

Meg fogja ismerni azon concret tényt, — hogy nem abstract dogmatikus elméletek, — hanem concret célok és érdekek az irányadó tényezők a társadalmi fejlődésben.

Meg fogja találni azon concret igazságot, hogy az emberiségnek — közhatalmi szervezetekben élő nagy alanyai az államok és nemzetek: legelemibb concret érdekét képezi az, miszerint a népesség életszükségletei — első sorban a saját nemzeti termelés által legyenek első sorban fedezve; — hogy a nemzeti termelés első célját nem a világpiac — hanem a nemzeti szükséglet fedezése képezi; — s hogy ezen cél valóítására: a közhatalmi szervezetben uralkodó tekintély, vagyis az államhatalom nemesak jogosult, hanem köteles is minden befolyását érvényesíteni!

Meg fogja a modern emberiség találni azon igazságot, hogy a mezőgazdaszat concret gyakorlata elválaszthatlanul van a concret társadalmi keretek traditiojával, vagyis az államon belül a nemzeti erkölcsökkel és szokásokkal egybefűzve; — hogy tehát ezekből folyólag: állami és nemzeti érdek követeli a mezőgazdaszati munkaszervezetnek olyatén megalakulását, mely a mezőgazdaszat számára lételének biztosítékát — az állandóságot megszerezze.

Ennek megszerzéséhez az utat, az érdekképviselet rendszerében jelöltük meg.

Az «érdekképviselet» legtágabb fogalmát alkalmazva, az emberi társadalom egészében létező concret keretek egész rendjében kell annak érvényesítését követelnünk.

Tehát első sorban az emberiség — közhatalmi szervezetekben élő nagy kereteitől, az államoktól kell azt várnunk, hogy egymásközi érintkezésükben, vagyis a nemzetközi forgalomban, érvényesíteni fogják a saját nemzeti mezőgazdaszatiuk érdekeit, s nem hagyják azt a «világverseny» anarchikus chaosában, prédátleső bürzekirályok és consortiumok szabad zsákmányává lenni!!

Örömmel ismerhetjük el, hogy az u. n. «amerikai verseny» hatásai alatt megtanulták Európa államai, ezen kötelességük gyakorlásának szükségét felismerni, sőt némi lépéseket is tőnek már gyakorlatilag ezen téren.

De nem szabad magunkat áztatnunk azzal, mintha az első kezdeményezés — határozott czélokot és eszközöket még csak talál-gató — kísérletein túl, komoly eredményeket értünk volna el.

Korántsem! . . .

Még mindig uralja a tért a modern oekonomikus doctrinairismus által panaceaként magasztalt «szabad verseny» — vagyis a világforgalom zavaros chaosa: melynek fentartása természetszerű lét-érdekét képezi, az uralkodó bürzekirályok vezérlete alatt zavarosban halászó üzér-consortiumoknak, — de végveszedelmét a modern emberiségnek.

Örvendve idézhetjük Németország legnagyobb élő jogtudósának Iheringnek «Zweck im Recht» korszakalkotó művében olvasható mondatát: «hogy a farkasok a «szabadság» után kiáltoznak, azt természetesnek találjuk, — de hogy még a juhok magok is csatlakoznak azon kiáltáshoz, azt . . . stb.!!»

Másod sorban a közhatalmi szervezeteken belül élő társadalmi keretek azok, melyektől követeljük, hogy a mezőgazdaság érdekeinek képviselőitől gondoskodjanak!

Itt természetesen azon konkrét társadalmi keretek jönnek tekintetbe, melyek a mezőgazdasági termeléssel foglalkoznak. Ezeknek jut azon feladat, hogy a mezőgazdaság érdekeinek, a közhatalmi szervezet rendjén belül — érvényt szerezzenek: a minnek módját és útját, az érdekképviselői rendszere nyújtja.

Vagyis a földmívelést űző konkrét társadalmi keretek feladata, a képviselői intézménye által befolyásolni a közhatalmi szervezet rendjét, t. i. az államjogot, s annak gyakorlati kezelését a kormányzatot és közigazgatást, hogy a mezőgazdaság létfeltétele, az állandóság biztosítottassék.

Fentebb fejtettük ki, hogy az állandóságot két irányban kell biztosítani, t. i. egyrészt a munka-szervezetben, másrészt a társadalmi keretek szervezetében.

Tehát a mezőgazdasági érdekképviselői feladatát is az képezi, hogy a mezőgazdasági munka-szervezetnek, és a földmívelést űző társadalmi keretek szervezetének oly rendjét vívja ki a közhatalmi szervezeten az államon belül, miszerint egyrészt az uralkodó társadalmi tényezők önzésével, másrészt a gazdasági élet küzdelmeinek — az egyes alanyt megsemmisítéssel fenyegető — esélyeivel szemben, konkrét biztosítékok szereztesse meg!

Napjaink által szemünk elé tárt átmeneti korszakban, úgy a mezőgazdasági munka-szervezet, mint a társadalmi keretek szervezetének állapota: a szervezetlenség képét mutatja.

A középkor mezőgazdasági munka-szervezetét, mint a fejlődést és haladást gátlót, — elseperte ugyan az 1789. illetőleg 1848. vihara, — de mindeddig nem sikerült a modern emberiségnek, egy — a modern fejlődés igényeinek megfelelő mezőgazdasági munka-szervezetet felállítani. Mi a modern mezőgazdasági fejlődés eddig elért állapotának lényeges ismérve, — mely azt a középkori mezőgazdaságtól megkülönbözteti? . . .

A munka-eszközök és forgalmi tényezők óriási előhaladása!

Miben áll tehát a feladat? . . . abban, hogy oly munka-szervezetet alkossunk a mezőgazdaság számára, mely a modern munka-eszközöket és forgalmi tényezőket: a földmívelést űző összes konkrét társadalmi keretek szolgálatába hozza.

Tehát hogy ne csak egyes hatalmasabb és szerencsésebb társadalmi keretek monopolisálják a modern munka-eszközöket, tudniillik a gépeket és a modern forgalmi eszközöket, tudniillik a pénzt és a közlekedést, — hanem minden földmivelést üző társadalmi keret használhassa azokat!

A mezőgazdaságot üző társadalmi keretek középkori szervezetét is elseperték, a legujabbkori forradalmak viharai.

A közhatalmi szervezeteken belül, a középkorban uralkodó társadalom a nemesség, megszűnt ma azon tényező lenni, mely a mint szervezetében kizárólagos osztály uralmának eszközét bírta: másrészt az alája rendelt, földmives munkát üző társadalmi keretekkel, a paraszt osztálylyal szemben, védur is volt, a kire ezen czimen terhes kötelezettségek járultak.

A középkori társadalmi szervezet uralkodó rendjének eltávolítása tehát, — meghozta ugyan a földmivelést üző társadalmi keretek számára a hatalmasabb társadalmi keretektől «az uradalmak»-tól való jogi függetlenséget, vagyis a formai szabadságot: de megfosztotta azokat azon védelemtől, melyet a gazdasági élet küzdelmeinek esélyeivel szemben birtak, — vagyis nem adta meg egyuttal az anyagi szabadságot, t. i. a közjogilag biztosított háborítlan gazdasági fejlődést.

Ugy, hogy a megoldandó feladatot az képezi, miszerint az illető concret társadalmi keretek szervezetét is oly formába öntsük, hogy azok a közhatalmi szervezet rendjében uralkodó tekintély, — vagyis az államhatalom s az általa kezelt társadalmi rendszabályok, a jogrend védelmét nyerjék meg, a modern munka-eszközök és forgalmi tényezők közepette sűrűn beálló küzdelmi esélyek ellenében.

Ime azon nagy cselekvőségi tér, mely a mezőgazdasági érdekképviselő formájában: a modern emberiség vezérelemeit, tevékenységre szólítja.

Ez azon tér, melyen az amerikai versenyt követett ausztráliai, legujabban indiai s a közel jövőben beálló *afrikai* — verseny-nyel szemben: a lételeben megtámadott mezőgazdaság védelmére kelni kell!

És ezt különösen kell nekünk, mint a magyar állambölcselet csekély munkásának hangsúlyoznunk s a magyar nemzet gondolkodó vezérférfiainak figyelmébe ajánlanunk!

Magyarország csak 1848-ban fejezte be középkorát és csak 1867-ben, tehát alig két évtized előtti nyerte vissza önálló államiságát.

Magyarországon legrohamosabban érvényesül azért, a modern emberiség mezőgazdaszatát léteében fenyegető válság.

Ugy, hogy Magyarország vezérelemeire, kettős súlylyal hárul azon nagy problema megoldásának feladata, melyhez a fentiekben igyekeztünk, egy szerény kísérlettel járulni: midőn általánosabb keretű dolgozatunk fonalán, azt fejtegetéseink körébe kellett vonnunk.

Mert igen, — a magyar állambölcseletnek vindicáljuk azon nagy fogyasztást: hogy az állam- és nemzetlét legfőbb kérdéseiben döntő szavát hallassa, a megoldást keresse azon nagy válsággal szemben, mely Magyarország mezőgazdaszatát, s azzal állami és nemzeti létünk legnagyobb biztosítékait, — enyészettel fenyegeti.

De épp mivel a veszély teljes tudatára ébredtünk, nem kell csüggednünk, mert ez adja, a nemzetek világtörténelmi fejlődésében tapasztalt élettörvény szerint, a megoldásnak, — a további fejlődésnek és haladásnak első eszközeit kezünkbe.

A mint a veszély forrását megismertük, azt kikerülni s azzal szembe is szállni tanultunk meg.

Csüggedés nélkül és bizalommal tekintünk azért a közel jövő, — ugyan állami és nemzeti létünket fenyegető viharokat takaró rejtelmes arczába: mely a modern emberiség s abban a magyar nemzet elé, még nagy, általunk ma alig sejthető missiót szabott, a mely missió betöltéséhez nélkülözhetlen nagy és erős szervezetet, tanít meg minket éppen — a megsemmisítéssel fenyegető válság — megalkotni!

Azon nagy szervezetek egyik alap-tagozatát képezi, a mezőgazdaszati munka-szervezetnek és az illető concret társadalmi kereteknek — fent kifejttet organisatioja.

* * *

És most fel kell vennünk ismét, az előző lapokon elhagyott fonalat, hol a földmivelést üző concret keretek állandó kapcsolatát a földterülethez, mint a földmivelés sikeres üzésének intézményes biztosítékát, s ezen intézményes biztosítékból származó fejlődési akadályokat tárgyalva, — jutottunk el a mezőgazdaszati válság nagy problémájáig.

Az ipar fejlődét garantírozó intézményeken, a városokon belül, sokkal kedvezőbb menetet vesz a különös intézményes biztosítékok fejlődési irányzata.

A kapcsolat t. i., mely az iparos munkát űző társadalmi kereteket, bizonyos helyen való állandó tartózkodásban — «lakás»-ban — a földterülethez, annak urához fűzi: a dolgok természeténél fogva sokkal lazább, tehát a fejlődés annak tágítására sokkal könnyebb.

Azért tapasztaljuk az emberi társadalom közép-korában azon ténnyt, hogy az iparos-munkát űző társadalmi keretek, korán képesek maguk számára szabad háborítatlan fejlődést, a városi privilegiumok formájában kivívni.

A mint azon területi kapocs ugyannyira kitágult, hogy háborítatlan fejlődés volt lehetséges: azonnal megindult az ipart űző concret létezési keretek azon törekvése, különös gazdasági élet-czéljait intézményes biztosítékokkal venni körül.

Ezen intézményes biztosítékok a társadalmi szervezkedésben, vagyis a közös gazdasági (ipari) életcélok kapcsolata alapján — ugyan bizonyos területen belül végbemenő, de még sem kizárólag a területi kötelék korlátaihoz kötött — egyesülésben állanak.

A kapcsolat, mely a társadalom iparos-munkát űző concret kereteit egymáshoz fűzi, ugyan bizonyos területen létesül, de az egyesülés alapját már nem szolgáltatja a földterület, — hanem az iparos-munka biztosított siker mellett való űzésének — közös czélja!

S ezzel a gazdasági élet küzdelmi módszerének egy újabb alakja lép fel, — melynek megfigyelése: az emberiség a természeti világgal szemben folytatott küzdelmének egészen új világát tárja elénk, a melyet különösen kell bővebb fejtegetések tárgyává tennünk.

Bars-Szt.-Kereszten.

Dr. Kiss Mihály,
szolgabíró.